

Zimbabwe: problemen en perspectieven

DRS. J. D. VISSER*

Historische aspecten

In Zimbabwe — 18 april 1980 onafhankelijk geworden — is drie kwart van de bevolking 1) direct of indirect afhankelijk van de landbouw. Momenteel is 80% van de agrarische produktie afkomstig van ongeveer 5.000 Europese (blanke) bedrijven. Daartegenover vindt een overgrote meerderheid van de Afrikaanse boeren slechts een pover bestaan in de z.g. Tribal Trust Lands, waarop zelfs de term „subsistence” nauwelijks van toepassing is. „Landhonger” is volgens Roger Riddell, voorzitter van een regeringscommissie in Zimbabwe die een studie maakt van de lonen en de arbeidsomstandigheden, dan ook „the central issue” van Zimbabwe.

De blanke kolonisten ten tijde van Cecil John Rhodes (1853-1902) hadden maar weinig belangstelling voor de landbouw; zij dachten dat het gebied ten noorden van de rivier de Limpopo evenveel goud zou opleveren als de Witwatersrand. Rhodes beloofde aan elk van de door hem uitgekozen pioniers 1.000 ha grond en 15 „gold claims”. In 1903 namen de Europese (blanke) boeren slechts 10% van de agrarische produktie van het toenmalige Rhodesië voor hun rekening; de rest werd door Afrikaanse boeren geleverd.

Omdat de resultaten van de goudwinning tegenvielen ging de South Africa Company, die van 1890-1923 Rhodesië bestuurde, over tot bevordering van de landbouwproduktie van de blanke boeren. Hiervoor zou het particuliere grondbezit moeten worden uitgebreid en zouden Afrikaanse boeren moeten worden verplaatst naar speciaal voor hen gecreëerde „Reserves”. De Land Apportionment Act van 1930 bepaalde dat 20 mln. ha grond aan blanke Europeanen zou worden toegewezen (waarvan destijds slechts 30% werd gebruikt); de „Reserves” zouden 8,7 mln. moeten omvatten (geleidelijk uitgebreid tot 16,3 mln. ha).

De Land Tenure Act van 1969, die de verdeling definitief zou moeten regelen, bepaalde dat blanken en Afrikanen beiden recht hadden op 45 mln. acres. Van de Afrikaanse grond behoort het grootste gedeelte tot de Tribal Trust Lands (de voormalige „Reserves”). De grond is eigendom van de verschillende „chiefs” en bestaat uit gemeenschappelijk grasland en individuele stukjes bouwland. Deze laatste worden toegewezen aan mannelijke landbouwers voor persoonlijk gebruik. Een klein deel van de Afrikaanse grond (9%) wordt gevormd door de African Purchase Areas, waar de rijkere Afrikanen land kunnen kopen, mits zij bekend staan als ervaren boeren.

Overbevolking

Eind 1976 waren er in het toenmalige Rhodesië bijna 680.000 Afrikaanse en 6.682 blanke boeren. Dat betekent dat een blanke gemiddeld 100 maal zoveel grond ter beschikking had als een Afrikaan. Bovendien is de grond van de blanke boeren doorgaans van betere kwaliteit. Bij de blanke boeren werkten eind 1976 332.000 zwarte landarbeiders.

De Afrikaanse landbouwgebieden in Zimbabwe zijn drie maal zo dicht bevolkt als de Europese gebieden. Bovendien neemt de bevolking er sneller toe (in de periode

1969-1977 met 50%). Dat heeft weer geleid tot een daling van de landbouwproduktie per hoofd. In 1962 produceerden de Tribal Trust Lands nog gemiddeld 352 lbs maïs per hoofd; in 1977 was dit gedaald tot 231 lbs per hoofd. Naar schatting is per persoon 385 lbs maïs per jaar nodig.

Gemiddeld wonen er drie maal zoveel landbouwers in de Tribal Trust Lands als verantwoord is, gezien de hoeveelheid gras- en bouwland. Vandaar dat er nauwelijks grond beschikbaar is voor jonge potentiële boeren. Maar er zijn nog meer belemmeringen. Zo wordt zoveel mogelijk grasland voor de landbouw gebruikt, zodat er voor de veeteelt te weinig grond overblijft. Daarnaast hebben de zwarte boeren ernstig geleden van de burgeroorlog die het land vanaf 1972 tot vorig jaar heeft geteisterd. Dorpen werden gebombardeerd, oogsten vernield, vee werd in beslag genomen. Bijna 20% van de zwarte bevolking werd ondergebracht in z.g. „protected villages”, waardoor uiteraard ook de landbouwproduktie ernstig stagneerde.

Moderne sector

Zimbabwe lijkt op het eerste gezicht een „dualistische economie”. In 1977 bedroeg het gemiddelde gezinsinkomen in de Tribal Trust Lands £ 12 per maand tegen £ 535 voor de gemiddelde blanke huishouding. Echter, vanwege het voortdurende aanbod van goedkope Afrikaanse arbeidskrachten zijn de traditionele en de moderne sector duidelijk met elkaar verweven. De expansie van de moderne sector, waartoe zowel de commerciële niet-Afrikaanse landbouw als de mijnbouw en de industrie behoren, is in belangrijke mate afhankelijk van de export, maar zeker ook van buitenlandse investeringen.

Volgens een recente schatting van Colin Stoneman, verbonden aan de Universiteit van Hull, bedroegen de particuliere buitenlandse investeringen in 1978-1979 \$ 4 à 5 mrd. Het buitenlandse kapitaal is daarmee twee keer zo groot als de binnenlandse beleggingen. Van de buitenlandse investeringen neemt Groot-Brittannië ongeveer de helft voor zijn rekening, Zuid-Afrika een derde en de rest is in hoofdzaak afkomstig uit de Verenigde Staten en Canada. De buitenlandse invloed is het meest geprononceerd in sectoren die op de export zijn georiënteerd en in de financiële sector.

Groei ondanks sancties

In de jaren 1952-1963 was Rhodesië met het tegenwoordige Zambia en Malawi verenigd in de Centraal Afrikaanse Federatie. Rhodesië bereikte in deze periode een aanzienlijke mate van industriële diversificatie.

Toen premier Ian Smith in 1965 unilateraal de onafhan-

* Hoofd van de afdeling Westelijk Halfronde en Afrika van de Economische Voorlichtingsdienst van het Ministerie van Economische Zaken.

1) De totale bevolking bedraagt 7,3 mln., waarvan 220.000 Europeanen.

kelijkheid uitriep, om een zwart meerderheidsbewind te voorkomen, kondigde Engeland een handelsembargo af; in 1967 volgden de Verenigde Naties. De sancties zijn echter door veel regeringen niet nagekomen en hadden daardoor slechts een beperkt economisch effect. In de periode 1965-1975 bedroeg de economische groei toch nog gemiddeld 6% per jaar. De werkgelegenheid steeg van 748.000 tot 1,1 mln. personen en er was een netto immigratie van 40.000 blanken, veelal afkomstig uit de voormalige Portugese koloniën Angola en Mozambique. De agrarische en de industriële productie verdubbelden bijna en de minerale productie verdrievoudigde (tussen 1965 en 1979).

Na 1974 verslechterde de situatie echter. Dit was allereerst het gevolg van de oliecrisis, maar ook van de sluiting van de grenzen met Zambia en Mozambique en van de oorlog die veel schade veroorzaakte. De ruilvoet vertoonde een forse achteruitgang; in 1979 moest Zimbabwe qua volume twee maal zoveel exporteren om hetzelfde in te voeren als in 1965. Inmiddels was het bruto binnenlands product per hoofd in 1979 teruggevallen tot het peil van 1965.

Opleving en knelpunten

Na het beëindigen van de oorlog is het economisch perspectief van Zimbabwe in diverse opzichten verbeterd. Zo zal de economische groei, die in 1980 reeds 7% bedroeg, dit jaar waarschijnlijk tot 10% oplopen, vooral dank zij de stijging van de maïsexport²⁾. De grotere maïsexport betekent tevens een aanzienlijke deviezenbesparing.

Ook op andere punten zijn de perspectieven van Zimbabwe verbeterd. Dank zij de hoge goudprijs is goud nu een van de belangrijkste exportproducten. In 1980 is de produktie van goud verdubbeld. Ook de produktie van zilver (bijproduct van goud) steeg daardoor. Voorts mag op korte termijn uitbreiding van de produktie van steenkool worden verwacht (voor een nieuwe thermische centrale) en van chroom, asbest en koper.

Ook in de industriële en commerciële sector is sprake van herstel. Dat blijkt o.m. uit de goedgekeurde bouwplannen, die voor 1980 meer dan het dubbele van het jaar tevoren bedroegen. Ten slotte gaf de toeristensector in het afgelopen jaar een duidelijke opleving te zien.

Hoewel dit zeker hoopgevend ontwikkelingen zijn, moet niettemin rekening worden gehouden met een aantal knelpunten die een verdere expansie van de economie kunnen blokkeren. Zo is er een groot tekort aan geschoolde handwerkers en technici. Hoewel het in Zimbabwe nog niet is gekomen tot een blanke exodus zoals in Angola en Mozambique, hebben vorig jaar toch ongeveer 18.000 blanken het land verlaten. Een ander probleem vormt het transport naar de havens van Mozambique en Zuid-Afrika. Weliswaar is de route naar Beira (Mozambique) de kortste, maar de haven van Beira kan geen schepen ontvangen boven de 25.000 ton, hetgeen een aanzienlijke bottle-neck is voor „bulk“-vervoer van steenkool, maïs en chroom.

Nadat Zimbabwe een aantal maanden via een Zuid-Afrikaanse spoorlijn van de haven Maputo gebruik heeft gemaakt, is sinds enige tijd rechtstreeks verkeer op kleine schaal mogelijk via een eigen spoorlijn.

Weliswaar zijn de havens van Zuid-Afrika de meest geschikte, doch de vrachttarieven zijn hoog en recentelijk was er bij de Zuid-Afrikaanse spoorwegen dikwijls sprake van congestie, door de eigen handelsactiviteiten van Zuid-Afrika. Voor de eigen spoorwegen zal Zimbabwe aan-

zienlijke investeringen moeten plegen. Zo zal voor elektrificatie van de voornaamste verbindingen \$ 160 mln. nodig zijn.

Ten slotte is het, gegeven de mondiale energiesituatie, niet onbelangrijk dat Zimbabwe in de jaren zestig nog elektriciteit exporteerde, en nu een kwart tot een derde van zijn elektriciteitsbehoefte uit Zambia moet betrekken. Bovendien zijn ook hier aanzienlijke investeringen noodzakelijk. De nieuwe thermische centrale van Wankie, die op korte termijn een capaciteit van 480 MW en uiteindelijk van 1.680 MW zal krijgen (bij een huidige behoefte van 1.000 MW), is een project dat in totaal \$ 1,6 mrd. kost.

Driejarenplan 1981-1984

Vermoedelijk zal in juli Zimbabwe's nationale ontwikkelingsplan worden gepubliceerd. Het plan zal een uitgavenprogramma bevatten van \$ 4 mrd. in de komende drie jaar. Naast een investeringsprogramma voor de publieke sector zal het plan bovendien richtlijnen voor particuliere investeringen omvatten. De voornaamste taak van de regering zal voorts zijn de hervestiging van Afrikaanse boeren op nieuwe grond, ten einde de druk op de Tribal Trust Lands te verlichten. In dit kader vallen o.m. watervoorziening, gezondheidszorg en onderwijs, transport en communicatie.

Een aantal projecten is reeds voorgelegd tijdens de vorige maand in Salisbury gehouden donorconferentie. Er is naar gestreefd schenkingen en zachte leningen te verkrijgen ten behoeve van de plattelandontwikkeling, tot een bedrag van \$ 1,8 mrd. Dit streven lijkt te zijn gelukt. De Wereldbank, de EG en diverse donorlanden (Nederland breidt zijn hulp uit van f 21 mln. naar f 35 mln. per jaar) hebben ruim \$ 1,2 mrd. toegezegd, hoewel dit bedrag nog nader dient te worden gespecificeerd. Het is overigens de vraag of de hulp wel toereikend zal zijn om de noden voor een belangrijk deel te lenigen. Alleen al voor reconstructie van door de oorlog getroffen gebieden is b.v. \$ 300 mln. nodig, in plaats van de oorspronkelijk begrote \$ 200 mln.

Slot

Premier Robert Mugabe streeft naar een, wat hij noemt, „socialistische egalitaire maatschappij“, waarin een eind zal worden gemaakt aan de bestaande inkomensstellingen en er meer invloed van de overheid zal moeten komen op tal van particuliere ondernemingen. Mugabe wil hierbij echter „pragmatisch“ te werk gaan en ruimte laten voor het particulier initiatief. Binnen de regering zijn echter ook radicalere opvattingen te horen. Bovendien is er nog de rivaliteit tussen de Zimbabwe African National Union, de partij van Mugabe, en het Patriottisch Front van Joshua Nkomo (mede toe te schrijven aan stammetegenstellingen) die een bedreiging vormt voor de politieke stabiliteit van het land. Het zal gezien de grote problemen niet eenvoudig zijn aan de hoge verwachtingen van de zwarte bevolking te beantwoorden zonder het vertrouwen van de blanke minderheid te verliezen.

J. D. Visser

²⁾ Naar schatting is de totale maïsexport het afgelopen jaar al met 30 à 40% toegenomen.